

Morálnosť eutanázie¹

Adam Greif

Myšlienka dobrovoľného usmrtenia človeka môže byť prvé počutie znepokojivá. Zomrieme však všetci. Väčšinu ľudí v histórii ľudstva prinútila k smrti príroda alebo okolnosť. Len malá časť z nás zomrela z vlastnej vôle a podľa seba. Niektorí ľudia si myslia, že len prvá, prirodzená smrť je správna, zatiaľ čo druhá, neprirodzená a človekom zapríčinená smrť, je nesprávna. Keď počujeme o tom, že človek zabíja človeka, je pochopiteľné, že spozornenieme a zmocnia sa nás obavy. Dobrovoľná eutanázia, kedy jeden človek zabíja druhého, na jeho žiadosť a pre jeho dobro, je preto pre niektorých znepokojivá. Chcem vás ale presvedčiť, že dobrovoľná eutanázia, na rozdiel od iných foriem zabíjania človeka, v nás nemusí vyvolávať starosti ani znepokojenie.

Eutanázia je neraz smutná a tragická udalosť. Prečo by sme ju teda mali robiť? Nemali by sme povedať, že keďže eutanázia prináša toľko nešťastia, tak nám morálka káže ju striktne zakazovať? Nemyslím si to. Hlavným dôvodom je to, že alternatívna je prosto oveľa horšia. Nemyslím si ani to, že eutanázia je morálne nesprávna, lebo je často bolestivá a emocionálne náročná. Ak by sme to chceli povedať, zamieňali by sme emócie za morálku.

Morálka nie je totožná s našimi emóciami. Je to samostatná oblasť, ktorá je síce spätá s emóciami, duchovnom a sociálnymi vzťahmi, no nie je s nimi totožná. Zaoberá správnym a nesprávnym, nie príjemným a nepríjemným. Že city a morálka sú odlišné, sa dá ukázať. Jedna udalosť môže byť veľmi emocionálne význačná, no pritom nemusí byť možné ju morálne ohodnotiť. Napríklad, bolo by zaiste nanajvýš bolestivé zažiť smrť blízkeho človeka, ktorý zahynul v dôsledku (prirodzenej) choroby. Nemôžeme však povedať, že smrť tohto človeka bola nemorálna (a ani, že bola morálna). Nemali by sme koho viniť, iba ak prírodu samu. Prirodzená smrť preto nemá morálne ohodnotenie – nie je správna ani nesprávna. Na druhej strane, je možné dopustiť sa morálne nesprávnych činov, a pritom nepociťovať žiadne emócie. Napríklad, niektorí ľudia s antisociálnou osobnostnou poruchou, známa tiež ako psychopatia, sú schopní dopustiť sa obludných činov na iných ľudských bytostiach, a pritom nepociťovať žiadnu lútosť alebo súcitiť s ich obeťami. No určite nepovieme, že taký psychopat je nevinný, pretože nič necíti.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0510.

Venujem sa otázke, či by nám eutanázia mala robiť starosti v *morálnom* zmysle. Morálne hľadisko je odlišné od emocionálneho hľadiska. Preto nám nestačí povedať, že keďže je smrť blízkeho človeka ťažká a bolestivá, že je aj zlá. Nad eutanáziou sa potrebujeme zamyslieť z hľadiska súboru pravidiel správania, ktoré platia pre všetkých rovnako a ktoré prijímame, aby sme žili čo najspokojnejšie, a nie z hľadiska toho, aké pocity v nás vyvoláva.

Ako aj v iných etických otázkach, aj v tejto ide o konflikt záujmov a hodnôt. Na jednej strane sú trpiaci ľudia, ktorí vyjadrujú úprimnú žiadosť zomrieť. A my chceme mať súcit s ich trápením a rešpekt pre ich voľbu. Na druhej strane visí morálna pochybnosť: „Nemali by sme mať problém so zabitím nevinného človeka? Nedopúšťali by sme sa niečoho zlého?“ A my sa nechceme dopustiť niečoho zlého. Eutanázia je preto miestom, kde tieto hodnoty do seba narážajú.

Predostriem argumenty v prospech názoru, že eutanázia môže byť morálne neproblematická. Zároveň sa vyjadrím k niekoľkým námietkami proti tomuto názoru a ukážem, že žiadna z nich nie je dobrá. Obmedzím sa pritom iba na dobrovoľnú eutanáziu dospelých. Mojm hlavným cieľom je teda obhájiť názor, že **dobrovoľná eutanázia dospelých môže byť morálne povolená**.

Na základe čoho si myslím, že eutanázia je morálne povolená? Predložím dva argumenty. V prvom argumentujem na základe príkladu, ktorý je podobný eutanázii, a ktorý je (intuitívne?) morálne povolený. V druhom argumentujem, že ak je sebausmrtenie morálne povolené, tak aj eutanázia musí byť morálne povolená.² Začnem prvým.

Existujú prípady, v ktorých je podľa môjho súdu očividné, že zabitie človeka na jeho žiadosť a pre jeho dobro je morálne neproblematické. Ak také prípady existujú, a ak eutanázia je formou takéhoto zabitia, potom je aj ona morálne povolená. Za jeden takýto prípad považujem známy *prípady uväzneného vodiča kamióna*:

² Pod sebausmrtením mylím samovraždu. Výraz „samovražda“ považujem za zaujatý, preto ho nepoužívam.

„Vodič je uväznený v horiacom kamióne. Neexistuje spôsob, ako ho zachrániť. Onedlho uhorí zaživa. Priateľ tohto šoféra stojí pri kamióne. Tento priateľ má zbraň a vie dobre strieľať. Vodič žiada tohto priateľa, aby ho zastrelil. Bude pre neho menej bolestivé, ak bude zastrelený, ako keď uhorí zaživa.

- *Mal by tento priateľ vodiča zastreliť?*³

Predtým, ako zväžíme odpoveď, by som chcel zdôrazniť, že ak by priateľ vodiča zastrelil, išlo by o prípad eutanázie. Eutanáziu nemusí vykonávať iba lekár. Podstatné je na nej len to, aby osoba A zabila osobu B s jej súhlasom, urobila to pre dobro osoby B a so zámerom pomôcť B. V prípade uväzneného vodiča kamióna sú splnené všetky podmienky. Priateľ (A) môže zabiť vodiča (B) na jeho žiadosť, urobiť to pre jeho dobro a s týmto zámerom.

V prvom rade sa zdá, že zastreliť vodiča, aby tým bol ušetrený od bolestivej smrti, nie je morálne nesprávne. Sú totiž len dve možnosti: priateľ môže vodiča zastreliť alebo neurobiť nič. Vodič zomrie tak či onak. No neurobiť je zrejme pre vodiča horšie, pretože by tak zbytočne trpel. Na druhej strane, zastreliť vodiča, aj keď smutné, je lepšie, ako ho nechať uhorieť. Voči zastreleniu teda niet čo morálne namietajú. Akú hodnotu by sme chránili, keby sme ho nechali zhorieť zaživa?

Niekoľko by možno povedal, že je vždy zlé zabiť človeka, lebo je to proti jeho vôli. No v tomto prípade si vodič želal byť zastrelený, lebo vie, čo ho čaká, ak zastrelený nebude. Niekoľko iný by možno povedal, že priateľ by vodiča zastreliť nemal, lebo vždy existuje iná možnosť. No to predpokladá, že v prípade uväzneného vodiča existuje možnosť, ako ho zachrániť. My však zvažujeme len ten príklad, v ktorom to nie je možné, a ktorý nás žiada predstaviť si, že to nie je možné.

V reálnom živote tento typ istoty nemáme. V reálnom živote by sme nevedeli s absolútnou istotou, že vodič kamióna uhorí zaživa. Ani priateľ nemá absolútnu istotu, že vodič zomrie. Je predstaviteľné, že napriek všetkým očakávaniam sa veci môžu vyvinúť inak. Neverím však, že by priateľ nemal konať len preto, lebo nemá absolútnu istotu.

³ Hope, T., Savulescu, J., Hendrick, J., *Medical Ethics and Law: The Core Curriculum* (druhá edícia). Churchill Livingstone, 2008, s. 185.

Absolútna istota je v reálnom živote síce nedosiahnuteľná, no niečo, čo by sme mohli nazvať *praktická istota*, je. Priateľ si je prakticky istý, na základe toho, čo vidí a čo o situácii vie, že ak nič neurobí, vodič uhorí. To mu stačí nato, aby učinil zásadné rozhodnutie.

Pacient žiadajúci o eutanáziu je v rovnakej situácii. Nemá síce absolútnu istotu, že jeho prognóza je presná, no na základe evidencie a lekárskeho poznania môže mať dostatok istoty nato, aby sa dokázal rozhodnúť.

A nakoniec, iný kritik rozhodnutia zastrelieť vodiča by možno povedal, že zabiť nevinného človeka je vždy nesprávne a že je to nesprávne aj v tomto prípade. Bez ohľadu na dôsledky. No dovoľím si namietajú, že to nie je dobrá zásada. Prípady uväzneného vodiča kamióna to podľa môjho názoru ukazuje. Mali by sme sa snáď zdráhať vodiča zastrelieť, pretože je nevinný? Prečo by mala byť vodičova vinna alebo nevina relevantná pri morálnom vyhodnocovaní tohto prípadu?⁴

Ak sa zhodneme na tom, že priateľ by vodiča mal zastrelieť, môžeme prípad analyzovať. Aké podmienky museli byť splnené, aby zastrelenie nevinného človeka mohlo byť morálne povolené? Pretože ak zistíme, vďaka čomu bolo morálne povolené zastrelieť vodiča, zistíme, za akých podmienok je morálne povolené vykonať eutanáziu.

Zdá sa, že v prvom rade je dôležité, aby vodič dal *súhlas* k tomu, aby bol zastrelený. Keby bol vodič proti tomu, bolo by otázne, či by priateľ nespáchal vraždu, keby bol vodiča zastrelil. Takže povieme, že *súhlas* je prvou podmienkou morálnosti eutanázie. V druhom rade sa zdá, že je dôležité, aby smrť bola pre vodiča dobrá, resp. výhodná. Mohlo by sa zdať zvláštne povedať, že smrť je pre človeka dobrá. No zrejme existujú prípady, v ktorých je predĺžený život viac na škodu ako k úžitku. Ako v prípade uväzneného vodiča. Keby jeho život pokračoval, žil by dlhšie, ale zato v ohromných bolestiach, a potom by zomrel. Keby zomrel ihneď, jeho život by bol síce kratší, no zato odľahčený od múk zhorenia zaživa. Predpokladám, že sa zhodneme, že v tomto prípade je pre človeka lepšie žiť kratšie. Môžeme tak povedať, že ak má byť eutanázia morálne povolená, musí byť *dobrá* pre toho, kto zomiera. A nakoniec, asi by sme povedali, že záleží aj na tom, aký úmysel má priateľ, keď vodiča zastrelil. Ak ho zastrelil preto, lebo ho chcel ušetriť od bolesti, a preto, lebo chcel rešpektovať jeho želanie zomrieť, motivovala ho k činu empatia

⁴ Dalo by sa argumentovať, že zabiť vodiča je nielen morálne povolené, ale aj prikázané. Nakoniec, ak by sme jeho žiadosti mohli vyhovieť a nevyhoveli, dopustili by sme, že človek zbytočne trpel.

a rešpekt pred autonómiou vodiča. Jeho zámer bol dobrý, pretože jednal v súlade so záujmami vodiča. Preto si myslím, že treťou podmienkou morálnosti eutanázie je dobrý úmysel toho, kto zabíja.

Podmienky, ktoré som práve vymenoval, sú totožné s podmienkami dobrovoľnej eutanázie. Povedal som, že pod dobrovoľnou eutanáziou myslím akt, kedy A zabije B s jeho súhlasom, urobí to pre jeho dobro a s týmto zámerom. Myslím si preto, že zabiť vodiča kamióna je rovnako morálne povolené, ako vykonať eutanáziu na tých, ktorí (1) chcú zomrieť; (2) pre ktorých je smrť dobrá; a ktorí (3) sú zabití s dobrým úmyslom, či už sú uväznení v horiacom kamióne alebo trpiacim tele a myslí. Vo všetkých prípadoch, kedy sú tieto tri podmienky splnené, ide o morálne povolenú formu eutanázie. No ak jedna alebo viac podmienok nie je splnených, nejde o morálne povolenú formu eutanázie. Toto je teda prvý argument v prospech morálnosti eutanázie:

Argument z analógie

1. Zabitie v prípade uväzneného šoféra kamióna je morálne povolené.
2. Zabitie v prípade dobrovoľnej eutanázie je v relevantných črtách podobné zabitiu v prípade uväzneného šoféra kamióna.
- Z. Teda pravdepodobne, zabitie v prípade dobrovoľnej eutanázie je morálne povolené.

Niekoľko by možno chcel proti argumentu z analógie namietajú, že je rozdiel medzi zastrelením uväzneného vodiča a zabitím pacienta pri dobrovoľnej eutanázii. Pri dobrovoľnej eutanázii môžu o smrť žiadať ľudia, ktorí by inak nezomreli (takí, ktorí nemajú žiadnu smrteľnú chorobu). No vodič kamióna zomrie tak či onak. Nemyslím si, že nevyhnutnou podmienkou morálnosti eutanázie je to, že pacient by zomrel aj tak. Domnievam sa, že ak trochu upravíme prípad *uväzneného vodiča*, tak nám to ukáže:

Vodič je uväznený v horiacom kamióne. Onedlho uhorí zaživa. Priateľ tohto šoféra stojí pri kamióne. Tento priateľ má zbraň a vie dobre strieľať. Vodič žiada tohto priateľa, aby ho zastrelil. Bude pre neho menej bolestivé, ak bude zastrelený než keď uhorí zaživa. Existuje však spôsob, ako vodiča zachrániť, no vodič by pri záchrane nevyhnutne utrpel

hrozivé poranenia, ktoré by ho po zvyšok života ponechali v agónii. Vodič to vie, a žiada byť zastrelený. Priateľ to všetko vie.

V tomto prípade vodič nezomrie v každom prípade. Je možné ho zachrániť. Ak ho priateľ zachráni, síce mu predĺži život, no predĺži aj jeho utrpenie, spôsobené poranením zo záchrany. Jeho život, rovnako ako v prvom prípade, bude síce dlhší, no taktiež plný utrpenia. A rovnako ako v prvom prípade, vodič si tento predĺžený život neželá, lebo by nebol hoden žitia. Jediný rozdiel medzi prípadmi je v tom, že v upravenom prípade žije vodič po záchrane dlhšie a trpí iným spôsobom. Ak by sme povedali, že v druhom prípade je morálne nesprávne vodiča zabiť, mali by sme to isté povedať aj o prvom prípade. No to asi nechceme povedať. Ak so mnou tento názor zdieľate, potom by sme mali eutanáziu považovať za povolenú aj v prípadoch, kedy pacient nie je smrteľne chorý.

Okrem argumentu z analógie stojí za úvahu aj argument zo sebausmrtenia. Ten prichádza k svojmu záveru odlišne. Vychádza z tvrdenia, že ak je sebausmrtenie morálne povolené, potom musí byť aj dobrovoľná eutanázia morálne povolená:

Argument zo sebausmrtenia

1. Sebausmrtenie dospelého je za normálnych okolností morálne povolené.
2. Ak je sebausmrtenie dospelého za normálnych okolností morálne povolené, tak je aj dobrovoľná eutanázia dospelého morálne povolená.
- Z. Teda, dobrovoľná eutanázia dospelého je morálne povolená.

Prvá premisa stanovuje morálny status sebausmrtenia. Sebausmrtenie nie je morálne zakázané, a preto ten, kto sa usmrtí, nekonal nemorálne. Táto premisa netvrdí, že sebausmrtenie je morálne prikázané, a ani že je morálne chvályhodné. Taktiež netvrdí, že sebausmrtenie je „dobrá“ alebo „šťastná“ udalosť. Tvrdí len to, že sebausmrtenie neporušuje žiadne morálne pravidlo, a ten, kto sa zabije, neporušil žiadne pravidlo morálky.⁵

⁵ Ak nemá morálnu zodpovednosť za druhých, napríklad za svoje deti. K tomuto prípadu sa vyjadrím v odpovedi na námietku IV.

Určite sa nájdu takí, ktorí si myslia, že sebausmrtenie narúša nejakú morálnu normu. Kresťanská teológia už tradične považuje sebausmrtenie za hriech. Mohlo by sa zdať, že je potrebné sa k teológii vyjadriť. No teológiou sa nemusíme zaoberať. Teológia predpokladá pravdivosť náboženských presvedčení o existencii Boha a o jeho vzťahu k ľuďom, a z nich vyvodzuje dôsledky. No tieto presvedčenia sú záležitosťou osobnej voľby. Ľuďom, ktorí náboženským námietkam dávajú váhu, môžem odporúčiť filozofov, ktorí sa k im vyjadrili lepšie, ako by som to dokázal ja.⁶

Ak si odmyslíme náboženskú morálku, máme dôvod povedať, že sebausmrtenie je morálne zakázané alebo nesprávne? Zaiste nie je nikto šťastný, keď človek zabije sám seba. A netreba ani spomínať, že je to tragédia. No morálka nie je totožná s pocitmi. Keď tvrdím, že sebausmrtenie nie je morálne zakázané, nehovorím nič o tom, ako tragické a smutné sebausmrtenie môže byť.

Takže ak sa celkom oprostíme od náboženského pohľadu na vec, a ak na chvíľu odložíme bokom emócie, ktoré sa nás pri sebausmrtení zmocňujú, a zvažujeme iba *morálne* hľadisko, tak máme dôvod povedať, že je sebausmrtenie morálne nesprávna vec? Poškodzuje snáď ten, kto sa zabije, druhých? Dopúšťa sa voči nim nepravosti alebo narušil nejaký svoj morálny záväzok voči nim? Je to nešťastná vec a tragická vec. Ale nemorálna? To nie. Akú morálnu normu porušuje ten, kto sa usmrť? Myslím si, že taká nie je. Prvá premisa hovorí len to.

Ak si myslíme, že sebausmrtenie je morálne povolené, tak je už len krátka cesta k tomu, aby sme ukázali, že aj dobrovoľná eutanázia je morálne povolená. Predstavme si, že moja životná situácia ma pevne presvedčí, že môj život už nie je hoden žitia. Možno sa potýkam s neliečiteľnou a bolestivou chorobou, alebo mám neliečiteľné psychické trápenie, alebo chcem zomrieť spôsobom, ktorý mi vyhovuje, a nie spôsobom, ktorý mi určí príroda a okolnosť. Ak je morálne povolené, aby som sa zabil, tak musí byť morálne povolené aj to, aby mi niekto pomohol sa zabiť. Pretože ak je morálne povolené, aby som urobil X, tak prečo by nemalo byť morálne povolené aj to, aby mi s X niekto pomohol? Ak je morálne povolené, aby som dovolenkoval v zahraničí, tak ten, kto mi s realizáciou dovolenky pomohol, sa ničím neprevinil.

⁶ Pozri Hume, D., On Suicide. In *The Philosophical Works of David Hume*. London: Adam & Charles Black 1826; Schopenhauer, A., On Suicide. In *Parerga and Paralipomena*. Berlín, A. W. Hayn 1851.

Ten, kto mi pomáha, nekoná morálne nesprávne, pretože X nie je morálne nesprávne. Eutanázia a asistovaná smrť sú formy pomoci pri zomieraní. Pri eutanázii mi lekár pomáha zomrieť tým, že ma zabije. Pri asistovanej smrti mi pomáha zomrieť tým, že mi pri sebausmrtení asistuje. Preto, ak je sebausmrtenie morálne povolené, tak aj všetky formy pomoci pri sebausmrtení sú morálne povolené – teda, asistovaná smrť a eutanázia.

Aj keď ja sám považujem tieto argumenty za presvedčivé, niekto iný nemusí. Je tiež pravdepodobné, že niektoré z mojich tvrdení sa ukážu byť nepravdivé alebo nehodné prijatia. Ak sa mýlim, chcel by som byť o chybách vo svojom uvažovaní poučený. A zasite sú takí, ktorí by ma poučiť chceli. Proti tomu, čo som práve povedal, existujú viaceré námietky. Chcel by som sa k niektorým z nich vyjadriť a ukázať, prečo ich považujem za neopodstatnené.

Mnohé námietky proti morálnosti eutanázie pochádzajú z náboženských kruhov. Spomenul som, že teologickým námietkam sa nebudem venovať. Venujem sa iba sekulárnym námietkami a tým, ktoré sa sekularizovať dajú (námietka II a čiastočne aj námietka III).

...